

потенціалу «точок зростання» є одним з дієвих шляхів реалізації структурної перебудови національної економіки на основі задіяння наявного на місцях ресурсного потенціалу. Для активізації цього процесу держава має створити потужну інституційну підтримку: сприяти формуванню кластерів; цільових структурних фондів; територіальних відділень Державного Агентства України по інвестиціям і розвитку; Агентств регіонального розвитку та інших інститутів, діяльність яких позитивно позначається на реалізації інвестиційних проєктів, пов'язаних з структурною перебудовою економіки України та підвищенні її конкурентоспроможності.

Література

1. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.В. Макогон, Д.Г. Лук'яненко, Ю.М. Пахомов й ін. – Київ: «Освіта України», 2009. – 420 с.
2. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
3. Бураковский И.В. Мировая экономика: глобальный финансовый кризис / И.В. Бураковский, А.В. Плотников. – Харьков: Фолио, 2010. – 415 с.
4. Глобальна економічна криза 2008 – 2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні: монографія / [В.П. Антонюк, С.С.Аптекарь, Н.А. Балтачєєва та ін.]; під заг.ред. В.І. Ляшенка. – Донецьк: Юго-Восток, 2010, 2010. – 414 с.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – [Електроний ресурс] // Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
6. Офіційний сайт Європейської комісії. – [Електроний ресурс] // Режим доступу: http://ec.europa.eu/prord_en.htm
7. Офіційний сайт «Національні проєкти». [Електроний ресурс] // Режим доступу: <http://ukrproject.gov.ua>

Рецензент докт. екон. наук, професор Наливайченко С.П.

368:63

*Данилюк О.І., здобувач,
Львівська державна фінансова академія, м. Львов*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Пенсійне забезпечення – основа соціального захисту літніх людей та інших категорій населення, які втратили працездатність. Розвиток пенсійної системи сприяє детінізації зайнятості та доходів, забезпечує більш ефективне використання бюджетних коштів та стабільне соціально-економічне середовище. Тому в усьому світі посилення адекватності та фінансової спроможності пенсійних систем посідає центральне місце в стратегії соціального та економічного розвитку. Особлива актуальність реформування пояснюється тим, що процес старіння населення набуває глобального характеру і стає визначальною демографічною тенденцією у довгостроковій перспективі.

Україна чи не останньою на пострадянському просторі наважилася на пристосування пенсійної системи до ринкових умов та демографічних реалій. Як відомо можливості Пенсійного фонду України обмежені. Серед причин цього – стан економіки та зменшення частки працездатного населення. Адже працююча частка суспільства вже практично не може утримувати пенсіонерів, оскільки на одного пенсіонера фактично припадає один працюючий. За прогнозами фахівців до 2030 року на тисячу платників внесків до Пенсійного фонду України припадатиме 1005 пенсіонерів, ще через певний проміжок часу кожен працюючий буде утримувати двох пенсіонерів. Отже визначальною прикметою вітчизняної пенсійної реформи стало різке збільшення видатків Пенсійного фонду, тоді як зазвичай завданням ставиться поліпшення фінансової спроможності пенсійної системи, зменшення тягаря суспільних пенсійних зобов'язань, зокрема, за рахунок розвитку приватних пенсійних схем. Треба зазначити, що подібна проблема стоїть не тільки перед Україною, але й перед європейськими країнами, США та Японією, адже їх також охопила демографічна криза – населення «старіє», виникає диспропорція у кількості молоді та людей похилого віку.

У розвинутих країнах проблема гідного рівня життя осіб похилого віку вже зараз вирішується за допомогою систем недержавного пенсійного забезпечення. Ця система передбачає забезпечення людини додатковою недержавною пенсією шляхом перерахування коштів роботодавців і громадян. Практика доводить: система діє і має значний мотиваційний потенціал. Подібні відрахування входять

до компенсаційних пакетів практично усіх всесвітньо відомих зарубіжних компаній. Тобто вже зараз ця система є невід'ємною складовою сучасних систем мотивації найманих працівників і, до речі, досить дієвою.

Минуло вже шість років як Україна запровадила систему недержавного пенсійного забезпечення. Нагадаємо, що Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який набув чинності з 1 січня 2004 року, було визначено, що система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів [1].

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених цим законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Розгляд ролі недержавних пенсійних фондів є об'єктивним явищем, адже їх поступове вдосконалення і розвиток безпосередньо впливає на всі сфери фінансової системи. Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування є предметом наукового дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, а саме: В.В. Басова, О.Г. Морозова, А.З. Остаповича, О.В. Гарячої, Б.О. Зайчука, В.В. Гордієнка, В.І. Міщенко, В.В. Гордієнка, М.М. Папієва, М.В. Лазерна, В. Берга, А. Вагнера, Е. Девіса, Г. Кларка, С. Фішера, В. Роїка, В. Дубровського.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, питання щодо успішного функціонування недержавних пенсійних фондів залишається недостатньо вирішеним.

На сучасному етапі розвитку доцільним представляється аналіз розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні з метою виявлення основних тенденцій розвитку та пошуку вирішення існуючих проблем.

У процесі дослідження на основі проведеного аналізу динаміки соціально-економічного розвитку ринку фінансових послуг і, зокрема, недержавних пенсійних фондів, а також законодавчої та нормативної бази, можливо виділити етапи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні: перший – 1991- 1995 рр., другий – 1996 -2000 рр., третій – 2001-2003 рр., четвертий – січень 2004 р – по теперішній час.

На початку 90-х років з'явилися перші недержавні пенсійні фонди, основною особливістю їх діяльності була відсутність як законодавчої, так і нормативно-правової бази організації процесу пенсійного забезпечення за умов діяльності недержавного пенсійного страхування [3, с.4].

Незважаючи на негативний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів, у 1990-1995 роках було закладено основу для їх подальшого розвитку.

У 1996-2000 рр. макроекономічні показники та загальну економічну ситуацію можна охарактеризувати як поступовий вихід із кризи, пов'язаної із структурною перебудовою економіки. Проте, незважаючи на певне покращення за рядом показників, економічне середовище у даний період постійно підпадало під вплив негативних внутрішніх і зовнішніх факторів, що гальмувало процеси розвитку і зростання всієї економіки в цілому і фінансового ринку зокрема. Тому другий етап становлення недержавних пенсійних фондів заклав основи для їх створення і регулювання. Проте розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення був неможливий без реформування пенсійної системи в цілому. Починаючи з 1996 року до 2003 року, поступово розроблялось законодавче забезпечення щодо реформування пенсійної системи.

Наступний четвертий етап – становлення недержавних пенсійних фондів – 2004 р. – по 2008 р., став вирішальним у їх становленні. Це пов'язано із прийняттям Законів «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057- ІУ. Саме Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», який набрав чинності з 01.01.2004 року, закладено основи розвитку системи недержавних пенсійних виплат [2]. Наслідком цього, перш за все, стала активізація процесу створення недержавних пенсійних фондів. Однак, аналізуючи ситуацію, можна зазначити, що цей сегмент вітчизняного ринку фінансових послуг ще перебуває на етапі формування. Проте необхідно відмітити поступову тенденцію зростання їхніх показників (табл. 1).

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів у період 2005-2009 рр.

Показники	Роки					Темп росту	
	2005	2006	2007	2008	2009	2008/2007	2009/2008
1. Кількість НПФ (од.), у т.ч.:	54	79	96	109	109	13,5	-
1.1 Відкритих				84			
1.2 Корпоративних				14			
1.3 Професійних				9			
1.4 Адміністра торів ПФ	37	41	50	50	35	-	-15
2. Кількість учасників НПФ	88,4	193,3	278,7	482,5	497,1	73,1	14,8
3. Чиста вартість активів НПФ(млн.грн.)	46,2	137,4	280,7	612,2	857,9	118,1	245,7
4. Пенсійні внески (млн.грн.)	36,5	115,2	234,4	582,9	754,6	148,7	171,7
4.1 від фізичних осіб	2,2	5,3	14,0	26,0	31,8	85,7	5,8
4.2 від юридичних осіб	34,2	109,1	220,4	556,8	722,7	152,6	165,9
4.3 від фізичних осіб-підприємців	0,1	0,8	0,04	0,1	0,1	150,0	-
5. Пенсійні виплати (млн.грн.)	1,7	4,0	9,1	27,3	82,9	200	55,6

Недержавний пенсійний фонд (далі - пенсійний фонд) - юридична особа, створена відповідно до Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному Законом порядку.

Відкритий пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

Корпоративний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями засновниками та роботодавцями - платниками цього фонду.

Професійний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять), визначеної у статуті фонду.

Пенсійні активи - активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до цього Закону, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Адміністратор недержавного пенсійного фонду (далі -адміністратор) - юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів на умовах Закону [2].

Учасник недержавного пенсійного фонду (далі – учасник фонду) - фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду.

Пенсійні активи - активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до Закону, за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Пенсійна виплата - грошова виплата учасникові недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, що здійснюється за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді та облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів у випадках, передбачених Законом [2].

Недержавні пенсійні фонди розглядаються державою як дуже важливе доповнення до системи загальнообов'язкового пенсійного забезпечення, оскільки участь в цій системі дозволяє громадянам самостійно планувати розмір майбутніх пенсійних виплат.

Оскільки система недержавного пенсійного забезпечення є складовою частиною небанківського сектору фінансової системи нашої держави, на її стан безпосередньо впливають зміни в показниках соціального та економічного розвитку країни.

Стан української економіки з одного боку та об'єктивні проблеми солідарної системи пенсійного забезпечення з іншого стимулюють розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення досить потужними темпами.

Це підтверджується зростанням загальної кількості учасників, загальних активів НПФ, пенсійних внесків і витрат на виплату пенсій. Загальна кількість НПФ у 2009 р. досягла 109 одиниць. Останній п'ятий етап, який почався з вересня 2008 р. внаслідок світової економічної кризи, характеризується загальним незадовільним станом в економіці під впливом негативних тенденцій зовнішньоекономічних факторів, втратою довіри до всіх фінансових інститутів, зокрема, і до недержавних пенсійних фондів з боку основних споживачів їх послуг.

Одним із головних питань діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення є гарантування безпеки пенсійної системи, вирішення питання захищеності пенсійних коштів від інфляції, враховуючи значний термін циклу накопичення.

Діюче законодавство з недержавного пенсійного забезпечення чітко встановлює вимоги до структури активів НПФ та їх складу, напрямків інвестування. Виконати ці вимоги в межах наявних інвестиційних інструментів можливо, проте існуючі обмеження не дозволяють повною мірою забезпечити надійність збереження пенсійних накопичень, особливо в умовах кризи.

По-перше, 10% ліміт інвестування активів НПФ в банківські метали є занадто низьким. Банківські метали, зокрема золото, завжди було надійним активом, особливо в умовах фінансово-економічних криз, коли зменшується вартість не лише фінансових інструментів в межах національних економік, а й окремих національних валют. Існуючий ліміт необхідно збільшити до 40% - як інструмента з неменшою надійністю, ніж облігації та акції.

По-друге, законодавчі обмеження не дозволяють надійно захистити пенсійні накопичення від коливання валютних курсів. Безпосередньо придбавати іноземну валюту в активи НПФ неможливо. На сьогоднішній день активи, номіновані у валюті або вартість яких прив'язана до неї, це: нерухомість, цінні папери іноземних емітентів, банківські метали. Щодо нерухомості, то в умовах кризи її вартість стрімко падає, тому розглядати її як інструмент для збереження пенсійних активів до моменту стабілізації цін на ринку нерухомості не варто. Придбання цінних паперів іноземних емітентів можливе лише на папері, оскільки невирішеними залишаються питання їх обліку в Україні, і найголовніше – для їх придбання необхідна валюта, яку придбати НПФ не можуть. Що стосується банківських металів, то, як було зазначено вище, ліміту в 10% недостатньо для ефективного захисту пенсійних накопичень.

Активи НПФ – це довгостроковий інвестиційний ресурс. У більшості країн світу лівову частку в активах НПФ складають облігації державних позик. Проте в Україні відсутні державні облігації, які б були цікаві для НПФ, оскільки рівень доходності на забезпечує навіть захисту від знецінення пенсійних накопичень внаслідок інфляції, не кажучи про майбутній дохід для майбутніх пенсіонерів. Рішенням може бути випуск державою цільових облігацій винятково для НПФ, з доходністю, прив'язаною до рівня інфляції, щоб НПФ в результаті отримував хоча б 2-3% вище рівня інфляції [6, с. 16].

Гострою проблемою активів НПФ є відсутність в них особливого статусу. Необхідно створити додаткові механізми надійності накопичувального пенсійного забезпечення. В першу чергу, це стосується надійності інвестицій. На сьогоднішній день на законодавчому рівні забезпечена надійність лише активів НПФ, розміщених в банку-зберігачі. При банкрутстві банку-зберігача активи НПФ не включаються до ліквідаційної маси, тобто виводяться до складання ліквідаційного балансу банку, а отже, мають пріоритет № 1 – вищий, ніж сплата податків та виплата заробітної платні працівникам банку. І це правильно, оскільки пенсійні накопичення – це фактично кошти, що вирішують складну державну проблему, і на законодавчому рівні їх необхідно захистити в першу чергу.

Саме такий ступінь захисту необхідно забезпечити і іншим активам НПФ – зобов'язанням перед НПФ за борговими цінними паперами, депозитами в усіх банках, а не тільки в банку зберігачі, зобов'язанням перед НПФ в банківських металах.

У першу чергу необхідно розвивати обрану основу української моделі недержавного пенсійного забезпечення – її соціальну спрямованість, орієнтацію на майбутнього пенсіонера, забезпечення пріоритету його інтересів над інтересами усіх інших учасників системи (засновників НПФ, обслуговуючих компаній), законодавче визначення всіх основних умов пенсійного продукту НПФ. Саме це забезпечить зацікавленість людей у НПФ навіть під час кризових явищ в економіці, коли довіра до фінансових інститутів мінімальна.

На нашу думку також дуже важливим є встановлення чітких та несуперечливих вимог до ведення персоналізованого обліку учасників недержавних пенсійних фондів.

Одним з механізмів досягнення цієї мети є запровадження обліку в одиницях пенсійних внесків. Одиниця пенсійних внесків (ОПВ) – обліковий показник, який дозволяє у кожен момент часу визначити частку, яка належить учаснику недержавного пенсійного фонду у чистій вартості активів пенсійного фонду.

Механізм ОПВ Закладений законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Він дає можливість обліковувати внески учасників з урахуванням часу їх здійснення, нараховувати інвестиційний дохід з урахуванням часу, який кошти учасника «пропрацювали» у фонді, просто визначити суми пенсійних виплат.

Аналіз роботи ринку НПФ яскраво показав, наскільки небезпечним може бути недотримання окремими фондами та компаніями, що їх обслуговують технологій та принципів, закладених в українську модель НПЗ. Так, невикористання механізму одиниці пенсійних внесків для забезпечення справедливого розподілу чистої вартості активів фонду між учасниками залежно від сум пенсійних внесків та часу їх «роботи» у фонді призводить іноді до випадків, коли у фінансовій звітності НПФ сума прибутку одна, а серед учасників розподіляється інша.

Кожен з етапів формування недержавних пенсійних фондів в Україні має власні особливості, досвід яких необхідно враховувати при подальшому розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. Пройшло п'ять років використання на практиці української моделі недержавного пенсійного забезпечення, яку розробляли протягом десяти років. За цей час напрацьовано досвід, значення та вагомість якого важко переоцінити. НПФ опікуються пенсійними накопиченнями сотень тисяч громадян України, долають фінансову кризу, не припиняють пенсійні виплати. Можна із впевненістю стверджувати, що модель недержавного пенсійного забезпечення в Україні запроваджена. На жаль, недержавні пенсійні фонди сьогодні прирівнюються до звичайних інвесторів і не мають ніяких переважних прав на повернення своїх вкладень у випадку банкрутств банків або підприємств, куди НПФ вклали кошти своїх учасників. Ця ситуація невірна, оскільки єдині власники активів пенсійних фондів – їхні учасники – майбутні пенсіонери.

Для соціально-фінансової технологічної системи необхідне адекватне державне регулювання, здатне забезпечувати неухильну реалізацію української моделі НПЗ. З боку держави має існувати комплексний підхід до регулювання цієї сфери, професійне знання технологій, за якими працює система, розуміння фінансової та соціальної складових роботи НПФ, вміння проводити адекватну оцінку фінансового стану НПФ. А головне – забезпечувати реалізацію інтересів учасників, не допускати їх порушення.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. №1058-IV//Відомості Верховної Ради України.-2003.- №49/50.-С. 1552-1598.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. №1057-IV//Відомості Верховної Ради України.-2003.- № 47/48.- С.372.
3. Міщенко В.І. Недержавні пенсійні фонди в системі реформування ПСУ [Текст]/ В.І. Міщенко, В.В.Гордієнко//Фінанси України.- 1997.- №12.- С. 32.
4. Папієв М. Думай про пенсію / М. Папієв, О. Ткач.- Режим доступу:<http://pension.ukrsnform.ua/analyt-pariev2.html>.
5. Інформація про стан і розвиток НПЗ України [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://www.dfp.gov.ua>.
6. Савченко Я. Концептуально / Я. Савченко // Вісник Пенсійного фонду України.- 2009.- №12 (90).-С. 16-17.

Рецензент докт экон. наук, профессор Васьяковская Е.В.

336.77 (477)

*Черноротов А.В., аспирант,
ТНУ имени В.И. Вернадского, г. Симферополь*

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Одной из основных причин, которая способствовала усилению рецессионных процессов на кредитном рынке и в экономике Украины в целом, является существенная интеграция украинской экономики в мировую, для которой последние два года характеризовались резким падением деловой активности. Эффективность функционирования украинской экономики и дальнейшее ее развитие в значительной степени зависит от доступности и дешевизны заемных ресурсов на кредитном рынке.